

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S   A K A D E M İ Y A S I

“DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ”

K A F E D R A S I

«Cinayət-axtarış hüququ» fənnindən

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 7

«Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirləri»

vaxt – 4 saat
mühazirə - 2 saat
seminar – 2 saat

Tərtib etdi:

«DİO-nun ƏAF» kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

Salmanzadə Nurəddin

Mühazirə “DİO-nun ƏAF” kafedrasının iclasında müzakirə edilib və bəyənilib. Protokol № _____ “___” _____ 2018-ci il

BAKI – 2018

Mövzu № 7
«Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirləri»

Mühazirənin planı:

GİRİŞ

1. Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin anlayışı, mahiyyəti və hüquqi əsasları.
2. Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin növləri, obyekt və subyektləri.
3. Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiq olunması qaydası və şərtləri.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunu. 28 oktyabr 1999-cu il. mad. 1, 10-14, 16, 19, 19-1, 20-21.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, 2000. mad. 445-448.
3. Azərbaycan Respublikasının «Rabitə haqqında» Qanunu. 20 iyun 1997-ci il. mad. 31, 31-1.
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 iyun 2001-ci il tarixli «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» Fərmanı.
5. E.Mahmudov, Ə.Şəfiyev, M.Məhərrəmov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa şərhlər». Bakı, 2007. səh. 93-120, 134-148.
6. Ş.Hüseynov, B.Əliyev, E.İsmayılov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanun sxemlərdə və əməliyyat-axtarış qanunvericiliyi». Dərs vəsaiti. Bakı, 2008. səh. 37-42, 47-59, 78-84.
7. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Cinayət-axtarış hüququ». Müh. toplusu. dərs vəsaiti. Bakı, 2015.
8. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Əməliyyat-axtarış tədbirləri».
9. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Cinayət-axtarış hüququnun əsasları. 100 suala 100 cavab». Dərs vəsaiti. Bakı, 2014. səh. 94-111.
10. F.Məmmədov, M.Mustafayev. «Cinayət-axtarış hüququnun əsasları». Dərs vəsaiti. Bakı, 2002. səh. 150-152, 156-175.
11. Ş.Hüseynov, R.Nəsirov, E.Muradov. «Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əsasları». Dərs vəsaiti. Bakı, 2008. səh. 121-129, 137-144.
12. F.Muradov, N.Salmanzadə. «Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti. 100 suala 100 cavab». Dərs vəsaiti. Bakı, 2014. səh. 34-39, 41-43, 68-87.
13. A.A.Çuvilöv. «Operativno-rozısknoe pravo». Moskva, 1999. str. 48-55.

GİRİŞ

Əməliyyat-axtarış tədbirləri cinayət-axtarış fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Əməliyyat-axtarış tədbirləri olmadan belə bir fəaliyyəti təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Məlumdur ki, yaxın dövrə qədər belə tədbirlərin varlığı, onların keçirilmə qaydaları və üsulları barədə yalnız məhdud sayda şəxslər bilirdi. Uzun illər ərzində məxfilik rejimində mövcud olması bu fəaliyyətin, o cümlədən onun mühüm hissəsi olan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin hər hansı elmi tədqiqatın obyektı olmasına imkan verməmişdir. Bu sahədə aparılan məhdud elmi tədqiqatlarda məxfi xarakter daşıyaraq, həmin fəaliyyəti həyata keçirən orqanların sahələrindən kənara çıxma bilməmişdir.

28 oktyabr 1999-cu il tarixdə qəbul olunmuş «ƏAF haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu dövlət fəaliyyətinin bu mühüm sahəsində geniş elmi tədqiqatlar üçün imkanlar yaratdı.

Mühazirədə vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlərin anlayışı, hüquqi əsasları, obyekt və subyektləri, tədbirlərin keçirilməsi qaydaları barədə məlumat verəcəyik.

Sual 1.

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin anlayışı, mahiyyəti və hüquqi əsasları.

«ƏAF haqqında» Qanunun 1-ci maddəsində qeyd olunur ki, əməliyyat-axtarış tədbirləri müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla bu Qanunla müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Anlayışdan görüldüyü kimi, əməliyyat-axtarış tədbirləri əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin əsas struktur elementlərindən biridir. Əməliyyat-axtarış tədbirləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan hərəkətlər sistemindən ibarətdir və onlar konkret taktiki vəzifələrin həll olunmasına yönəlmişdir. Bu tədbirlər axtarış-kəşfiyyat səciyyəsi daşıyır və onu törədən şəxslər, hüquqazidd fəaliyyətin izləri, istintaqdan və məhkəmədən yayınan, cəzaçəkmə müəssisələrindən və digər yerlərdən qaçan şəxslərin yerləri, habelə itkin düşmüş şəxslər və naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi barədə məlumatların alınmasına yönəlmişdir.

Əməliyyat-axtarış tədbirləri insan və vətəndaşların həyat və sağlamlığını, əmlakını, hüquq və azadlıqlarını, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyini cinayətkar əməllərdən qorunmasının təmin olunması məqsədilə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrinin həll edilməsinə yönəlmiş aşkar və qeyri-aşkar üsullarla həyata keçirilən əməliyyat-axtarış hərəkətlərinin məcmusudur.

Əməliyyat-axtarış tədbirləri yalnız «ƏAF haqqında» Qanunun 1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə digər vasitələrlə nail olmaq mümkün olmadıqda həyata keçirilir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi ilə əlaqədar konkret vəziyyətdən, tədbirlərin nəticəsindən asılı olaraq əməliyyat aparatının vəzifəli şəxsləri müvafiq dövlət orqanının mənafeələrini rəsmi şəkildə təmsil edir və yaxud onun adından çıxış edir. Eyni zamanda ƏAF-nin həyata keçirilməsinə yardım edən vəzifəli şəxs və ya vətəndaş öz səlahiyyətlərini gizli yolla yerinə yetirə bilər. Gizli tədbirlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyi onunla əsaslandırılır ki, bəzi ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin qarşısının alınması və üstünün açılması hərəkətləri və yaxud digər aşkar tədbirlərin aşkar üsulla həyata keçirilməsi praktiki olaraq mümkün deyil.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərini sistemli yanaşma baxımından təhlil edərkən, onun tərkibində aşağıdakı bir-biri ilə bağlı elementləri qeyd etmək olar:

- obyekt;
- məqsədli hərəkətlərin əlaqələndirilməsi və uzlaşdırılması;
- tədbiri həyata keçirən subyektlər;

- tədbirin səmərəliliyini artıran kompleks təşkilati fəndlər.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin səmərəliliyi xeyli dərəcədə əməliyyat aparatı əməkdaşları tərəfindən müəyyən hərəkətlərin bacarıqla əlaqələndirilməsindən asılıdır. Bunlara konspirasiya fəndləri və faktiki məlumatların toplanması, qeydiyyatı, yoxlanması və istifadə edilməsi üsulları daxildir.

«ƏAF haqqında» Qanunun 14-cü maddəsinin VIII hissəsində qeyd olunur ki, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili və həyata keçirilməsi, habelə ƏAF sahəsində qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər məlumatlar dövlət sirrinin bir növü kimi müvafiq qanunla müəyyən edilmiş qaydada mühafizə olunur. Bu maddənin X hissəsində qeyd olunur ki, ƏAF subyektləri ilə məxfi əməkdaşlıq etmiş və edən şəxslər barədə məlumatlar yalnız həmin şəxslərin yazılı razılığı ilə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda aşkarlanmağa bilər. Bununla əlaqədar konspirasiya qaydalarına riayət edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu ondan ibarətdir ki, əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirərkən, onların təşkili və taktikası, tətbiq olunan qüvvə, vasitə və metodlar cinayəti hazırlayan və ya törədən şəxslərdən gizli saxlanılır.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tam siyahısı «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsində öz əksini tapmışdır. Normanın təhlilinə əsasən bu tədbirlər vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran və məhdudlaşdırmayan qrupda qruplaşdırılır.

Vətəndaşların konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirləri – əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üçün həyata keçirilən və vətəndaşların konstitusiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə xarakterizə olunan hərəkətlər sistemidir. «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinə əsasən konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlərin növləri aşağıdakılardır:

1. telefon danışığına qulaqasma;
2. poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması;
3. texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması;
4. binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə;
5. insanların güdülməsi.

Azərbaycan Respublikasının «ƏAF haqqında» Qanununun 10-cu maddəsinin III hissəsinə və Cinayət-Prosessual Məcəllənin 445-ci maddəsinə əsasən, texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səs yazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə mənzilin müşahidəsi də konstitusion hüquqları

məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirləri sırasına aid edildiyinə görə məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilməsi tələb olunur.

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlərin heç birinə qanunda anlayış verilmir. Müxtəlif müəlliflər tərəfindən yazılmış dərslik və monoqrafiyalarda bu tədbirlərin anlayışı verilmişdir.

Telefon danışqlarına qulaqasma – cinayət törətməkdə şübhəli olan və ya əməliyyat marağı kəsb edən digər şəxslərin telefon xətti ilə ötürükləri informasiyaların əməliyyat yolu ilə əldə edilməsidir.

Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması – cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxslərin cinayətkar fəaliyyəti haqqında informasiyanın əldə olunması üçün onların poçt, teleqraf və digər göndərişlərinə əməliyyat yolu ilə gizli baxışın keçirilməsidir.

Texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması – əməliyyat-axtarış tədbiri yoxlanılan və tədqiq olunan şəxsin texniki vasitələrlə ötürdüüyü informasiyaların əməliyyat yolu ilə əldə edilməsidir.

Binalara, o cümlədən yaşayış binalarına, habelə digər qapalı tikililərə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə – əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrinin həll edilməsi üçün zəruri olan cinayətin izləri, cinayətin törədilmə aləti, cinayətkarların axtarışı, həmçinin digər informasiyaların əldə edilməsi məqsədilə qeyd olunan obyektlərdə əməliyyat baxışının keçirilməsidir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəzəriyyəsində bu tədbir əməliyyat baxışı metodu ilə əhatə olunur.

İnsanların güdülməsi – bu cinayətin fəaliyyətdə şübhəli olan şəxslərin hərəkətlərinin, onların olduğu yerlərin və istifadə etdikləri nəqliyyat vasitələrinin gizli izlənməsidir.

Qanunverici konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan əməliyyat-axtarış tədbirlərinin dairəsinə konkret tələblər qoymuşdur. Belə ki, bu tədbirlərin həyata keçirilməsinin xüsusi prosedur formaları, müstəsna halları və subyektlərinin dairəsi «ƏAF haqqında» Qanunda və digər normativ-hüquqi aktlarda dəqiq müəyyən edilmişdir.

Konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirləri yalnız Qanunun 1-ci maddəsinin III hissəsində nəzərdə tutulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə digər vasitələrlə nail olmaq mümkün olmadıqda həyata keçirilir.

Bununla belə, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti təcrübəsinin və qanunun təhlili əsasında belə fikir söyləmək olar ki, «ƏAF haqqında» Qanunda əməliyyat-axtarış tədbirlərinin açıqlanmasına, ƏAF-ın bəzi metodlarının (məsələn, şəxsən axtarma) əhatə

olunmasına, həmçinin əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi şərtlərinin izahına ehtiyac vardır və cinayət-hüquqi siyasət, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi baxımından əsaslıdır. Bu məsələlərə aydınlıq gətirilməsi əməliyyat işçilərinin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərər, elmi və texniki nailiyyətlərə əsaslanan yeni forma və metodların tətbiq edilməsini asanlaşdırar.

Bu tədbirlərin mahiyyətini qeyri-aşkar formada hazırlanan, törədilən və ya törədilmiş cinayətlərdə şübhəli olan şəxslərin, məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslərin olduğu yerin müəyyən edilməsi aşkar yolla mümkün olmadıqda, həmin tədbirlərin qeyri-aşkar yolla həyata keçirilməsi nəticəsində nail olunması təşkil edir.

Konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlərin hüquqi əsaslarını aşağıdakı normativ-hüquqi aktlar təşkil edir:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, mad. 24, 32, 33
2. Azərbaycan Respublikasının CPM, mad. 86, 137, 442-448
3. Azərbaycan Respublikasının CM, mad. 302
4. Azərbaycan Respublikası «ƏAF haqqında» Qanunu, mad. 4, 10-16
5. Azərbaycan Respublikası «Polis haqqında» Qanunu, mad. 3, 15, 19
6. Azərbaycan Respublikasının «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında» 28.06.2005-ci il tarixli Qanunu. mad. 15, 24, 30, 31
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanı
8. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları
9. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanların qəbul etdikləri normativ-hüquqi aktlar və s.

Sualın sonunda onu da qeyd etmək lazımdır ki, sonuncu bənddə qeyd etdiyimiz əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirən orqanlar tərəfindən bu tədbirlərin təşkili qaydalarını tənzimləyən bir sıra normativ aktlar hələ də qəbul edilməmişdir. Bu da təcrübədə konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlərin keçirilməsində müəyyən çətinliklər yaradır. Hesab edirik ki, bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi problemin həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Sual 2.

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin növləri, obyekt və subyektləri

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin siyahısı «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsində verilmişdir. 10-cu maddənin II hissəsində qeyd olunur ki, bu maddənin I hissəsində göstərilmiş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin siyahısı yalnız qanunla dəyişdirilə bilər. III hissədə isə qeyd olunur ki, bu maddənin I hissəsinin 3-5, 8, 9 (texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə) və 10-cu bəndlərində nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirləri bu maddənin IV hissəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir. Qanunun IV hissəsində isə qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş əsaslar olduğu hallarda əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri hakimin qərarı olmadan:

1) şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün telefon danışıqlarına qulaq asa, poçt, teleqraf və digər göndərişlərini yoxlaya, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanı çıxara, habelə insanları güdə bilərlər;

2) cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış keçirə bilərlər.

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərindən biri telefon danışıqlarına qulaqasmadır. **Telefon danışıqlarına qulaqasma** – cinayət törətməkdə şübhəli olan və ya əməliyyat marağı kəsb edən digər şəxslərin telefon xətti ilə ötürdükləri informasiyaların əməliyyat yolu ilə əldə edilməsidir.

Azərbaycan Respublikası «Rabitə haqqında» Qanununda qeyd edilir ki, təşkilati, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən rabitə müəssisələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi üçün şərait yaratmağa, bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən orqanın şərtlərinə uyğun rabitə şəbəkələrini əlavə texniki vasitələrlə təchiz etməyə, təşkilati məsələləri həll etməyə və bu tədbirlərin keçirilməsində istifadə olunan üsulları gizli saxlamağa borcludurlar. Bu səbəblərin pozulmasına görə rabitə

müəssisələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Bu zaman texniki vasitələr verilən məlumatlarla tanış olmağa və onları qiymətləndirməyə, habelə lazımi məlumatları yazı aparatları vasitəsilə məlumatların müxtəlif daşıyıcılarında (audiokasset, disket və s.) qeyd etməyə imkan verir.

Bu tədbirdən əsasən aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

1. cinayət qrupunun üzvlərinin bir-birilə danışdıqları güman edildikdə;
2. şübhə edilən şəxs planlaşdırdığı cinayətin gələcək qurbanına zəng etdikdə;
3. axtarışda olan şəxs, onun qohumları və ya cinayətin digər iştirakçıları ilə əlaqə yaratdıqda.

Bu tədbirin obyektlərinə cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxs, axtarışda olan şəxs, onun qohumları və yaxın əlaqələrindən keçən şəxslərə aiddir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanına əsasən telefon danışıklarına qulaqasma əməliyyat-axtarış tədbirini Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti həyata keçirmək səlahiyyətinə malikdir.

«ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün telefon danışıklarına qulaqasma məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan həyata keçirilə bilər. Məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan keçirildiyi hallarda əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri həyata keçirilmiş tədbir barəsində 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərar təqdim etməlidirlər («ƏAF haqqında» Qanun, maddə 10, V hissə).

«ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin VI hissəsinə əsasən, hər hansı bir şəxsə zor işlədilməsi, hədə-qorxu ilə tələb etmə və ya hüquqazidd digər hərəkətlər tətbiq edilməsi təhlükəsinin aradan qaldırılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görülməsi zərurəti olduqda, onların telefon və ya digər danışiq cihazları ilə aparılan danışıklarına həmin şəxsin ərizəsi əsasında qulaq asıla bilər.

Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması – bu şübhəli şəxslərin cinayətkar fəaliyyəti haqqında informasiyanın əldə olunması üçün poçt, teleqraf və digər göndərişlərə gizli baxışın keçirilməsi üsuludur.

Bu tədbirin keçirilməsi nəticəsində şübhəli şəxsin əlaqələri, o cümlədən xarici əlaqələri haqqında məlumatların əldə edilməsinə nail olmaq olar. Bu, həmçinin digər

əməliyyat-axtarış tədbirlərini, habelə istintaq hərəkətlərini daha səmərəli hazırlamağa və həyata keçirməyə, göndərişin içindəki əşyaları, ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin qarşısının alınması, açılması üçün maraq doğuran maddələri aşkar və qeyri-aşkar üsullarla qeyd etməyə imkan verir.

Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması tədbirinin obyektlərinə aiddir:

- məktublar;
- teleqramlar;
- radioqramlar;
- banderollar;
- sovqatlar;
- poçt konteynerləri;
- pul baratları.

Bu obyektlər eyni zamanda Azərbaycan Respublikası CPM-nin 235-ci maddəsində qeyd olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanına əsasən bu tədbiri Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, beynəlxalq göndərişlərin yoxlanılmasını isə Dövlət Gömrük Komitəsi həyata keçirir.

«ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan həyata keçirilə bilər. Məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan keçirildiyi hallarda əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri həyata keçirilmiş tədbir barəsində 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərar təqdim etməlidirlər.

Texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması əməliyyat-axtarış tədbiri yoxlanılan və tədqiq olunan şəxsin texniki vasitələrlə ötürdüyü informasiyalarının əməliyyat yolu ilə əldə edilməsidir. Bu əməliyyat-axtarış tədbiri əməliyyat-texniki tədbir hesab olunur. Tədbirin obyektlərinə aiddir:

1. telefaks;
2. faks;
3. selektor;
4. radioxətt;
5. kompüter şəbəkələri (internet) və s.

Əməliyyat-axtarış orqanlarının sərəncamında nəzərdən keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi ağır və xüsusilə ağır cinayətlərlə mübarizənin səmərəliliyini xeyli artırır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanına əsasən bu tədbiri Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti həyata keçirir.

«ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan həyata keçirilə bilər. Məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan keçirildiyi hallarda əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri həyata keçirilmiş tədbir barəsində 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərar təqdim etməlidirlər.

Binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələrinin həll edilməsi üçün zəruri olan, cinayətin izləri, cinayətin törədilmə aləti, cinayətkarın axtarışı, həmçinin digər informasiyaların əldə edilməsi məqsədilə qeyd olunan obyektlərdə əməliyyat baxışının keçirilməsindən ibarətdir. Daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyətində bu tədbir əməliyyat baxışı metodu ilə əhatə olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 33-cü maddəsində konkret qeyd olunur ki, «hər kəsin mənzil toxunulmazlığı hüququ vardır». Qanunla müəyyən edilmiş hallar və ya məhkəmə qərarı istisna olmaqla, mənzildə yaşayanların iradəsi ziddinə heç kəs mənzilə daxil ola bilməz.

Bu tədbirin obyektlərinə tədbirin özündə qeyd olunmuş obyektlər daxildir. «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin qeyd hissəsinə əsasən bu Qanunun 10-cu və digər maddələrində “yaşayış yeri” dedikdə, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 7.0.34-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş yerlər başa düşülür. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 7.0.34-cü maddəsinə əsasən isə **yaşayış yeri** — bir və ya bir neçə şəxsin yaşaması üçün müvəqqəti, yaxud daimi istifadə edilən mülkiyyətində olan və ya icarəyə götürülmüş yer, o cümlədən ev, mənzil, bağ evi, mehmanxanada, yataqxanada otaq, onlara bilavasitə bitişik aynabəndlər, terraslar, qalereyalar, eyvanlar, ümumi istifadə üçün yerlər (onların

istirahət, əmlak saxlamaq, yaxud insanların digər tələbatlarını təmin etmək üçün istifadə olunan digər tərkib hissələri), çoxmənzilli evdən başqa tikililərin zirzəmisini və çardağı, habelə dəniz gəmisinin kayutası və ya uzaq səfərdə olan qatarın kupesidir (bunlardan əlavə bu Məcəllənin məqsədləri üçün yaşayış yeri anlayışı fiziki şəxsin xidməti kabinetini, ona məxsus çəpərli torpaq sahəsini, avtomobili, çay və dəniz gəmisini əhatə edir);

Qeyd olunanlardan belə nəticə çıxarmaq olar ki, yaşayış yeri hesab olunan yerlərdə bu əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi üçün məhkəmə qərarı tələb olunur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanına əsasən bu tədbirin keçirilməsi üçün müvafiq subyektlər arasında heç bir məhdudiyət qoyulmur. Bu tədbiri əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin bütün subyektləri həyata keçirə bilər.

Bu tədbirin keçirilməsi ilə aşağıdakı vəzifələrin həll edilməsi təmin olunur:

1. gələcəkdə maddi sübut kimi istifadə edilə bilən əşyaların və sənədlərin aşkar edilməsi;

2. cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın və qiymətli əşyaların cinayət alətlərinin saxlandığı yerlərin müəyyən edilməsi;

3. aşkar edilmiş əşyalar, sənədlər haqqında məlumatların onların rəsmi qaydada qanunvericiliyə müvafiq olaraq götürülməsinə qədər saxlanılması;

4. əşyaların və sənədlərin xüsusi kimyəvi maddələrlə işlənməsi (nişanlanması);

5. qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin təmin olunması;

6. cinayət işləri üzrə istintaq hərəkətlərinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi və s.

«ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 2-ci bəndinə əsasən, ƏAF subyektləri hakimin qərarı olmadan cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, cəzaçəkmə müəssisəsindən və ya həbsdən qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış keçirə bilərlər. Hakimin qərarı olmadan keçirildiyi hallarda, tədbiri keçirən ƏAF subyektləri həyata keçirilmiş tədbir barədə 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidirlər.

İnsanların güdülmesi tədbiri də qanunvericiliyə əsasən vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlər sırasına daxildir. İnsanların güdülmesi cinayətkar fəaliyyətdə şübhəli olan şəxslərin hərəkətlərini, onların olduğu yerlərin və istifadə etdikləri nəqliyyat vasitələrinin gizli izlənməsini özündə birləşdirir.

Güdmə prosesində aşağıdakılar aşkar edilə bilər:

1. cinayət hadisəsinin şahidləri;
2. bilavasitə cinayət törədən şəxslər və onun iştirakçıları;
3. oğurlanmış malların satış yerləri;
4. maddi sərvətlərin saxlandığı gizli yerlər;
5. mütəşəkkil cinayətkar qrupların gizli surətdə yığıldığı konspirativ yerlər.

Güdmənin aşağıdakı növləri var:

-fiziki (vizual);

-texniki;

-kompleks (fiziki və texniki güdmənin vəhdəti).

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında» 19.06.2001-ci il tarixli Fərmanına əsasən bu tədbiri Daxili İşlər Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhəddinin mühafizəsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd Xidməti həyata keçirə bilər.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 1-ci bəndinə əsasən, şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri hakimin qərarı olmadan insanları güdə bilərlər. Hakimin qərarı olmadan keçirildiyi hallarda, tədbiri keçirən ƏAF subyektləri həyata keçirilmiş tədbir barədə 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidirlər.

«Texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səs yazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə mənzilin müşahidə edilməsi» Bu tədbir barədə ötən mövzuda məlumat vermişdik. Belə ki, «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin I hissəsinin 9-cu bəndində nəzərdə tutulmuş «binaların, o cümlədən yaşayış yerlərinin, hasarlanmış tikinti obyektlərinin, qurğuların, torpaq sahələrinin, nəqliyyat vasitələrinin və digər obyektlərin müşahidəsi əməliyyat-axtarış tədbiri vətəndaşların konstitusion hüquqlarının məhdudlaşdırılması meyarına nisbətdə qarışıq tədbirdir. Yeni qanunla müəyyən edilmiş istisna hallarda konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbir hesab olunur. «ƏAF haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin III

hissəsinə əsasən texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə bu əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir. Çün ki, tədbirin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, yuxarıda qeyd olunan texniki vasitələr tətbiq edilməklə, şəxsin mənzili və onun daxilində baş verən proseslər izlənilir, müşahidə edilir və əsas məqsəd hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısının alınması və törədilmiş cinayətlərin əməliyyat yolu ilə açılmasından ibarətdir.

Bu tədbirin məhkəmə qərarına əsasən həyata keçirilməsi konstitusion hüquqların məhdudlaşdırılması ilə əlaqədardır. Belə ki, bu tədbir tətbiq edilərkən, şəxsin mənzilinin daxilində gedən proseslər izlənilir və bu artıq şəxsin mənzilinə müdaxilə etmək kimi qiymətləndirilir. Bu zaman şəxsin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 33-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş «mənzil toxunulmazlığı hüququ» məhdudlaşır. Bu iki halda baş verir:

1. şəxsin xəbəri olmadan onun mənzilinə daxil olunur və onun mənzilində müşahidə aparılması üçün texniki avadanlıqlar quraşdırılır;
2. texniki avadanlıqlar quraşdırıldıqdan sonra ondan xəbərsiz onun mənzilində baş verən proseslər müşahidə olunur.

Müşahidə olunarkən, eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş «şəxsi toxunulmazlıq hüququ» məhdudlaşdırılır. Çünki həmin maddənin II bəndinə əsasən, hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirlərini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Qanunla müəyyən edilmiş hal dedikdə isə, bu hal Konstitusiyanın 32-ci maddəsinin IV bəndindən təsbit olunmuşdur. Belə ki, həmin bəndə əsasən, şəxsi toxunulmazlıq hüququ qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

Bu tədbirin texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerində aparılması istisna olmaqla, qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda (məsələn, küçədə, digər ictimai yerlərdə müşahidə aparılması və s.) tətbiqi şəxsin hüquqlarını məhdudlaşdırmır.

Əməliyyat-axtarış orqanlarının sərəncamında nəzərdən keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin mövcudluğu və yeni texniki vasitələrin yaradılması ağır və xüsusilə ağır cinayətlərlə mübarizənin səmərəliliyini xeyli artırır. Ümumiyyətlə, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsində qanunvericilik əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin yalnız istisna hallarında son zərurət kimi əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin və eləcə də, cinayət

təqibi vəzifələrinin həllinə başqa yolla nail olmaq mümkün olmayan hallarda və yaxud çətin olan hallarda mümkün olmasını müəyyənləşdirir.

Sual 3.

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiq olunması qaydası və şərtləri

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 4-cü maddəsinin II hissəsində qeyd olunur ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxslərin qanuni mənafelərini pozmaq qadağandır. Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılmasına yalnız bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydada cinayətlərin qarşısının alınması, onların açılması, məhkəmə, istintaq və ya təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslərin, itkin düşənlərin axtarışı zamanı yol verilə bilər.

Qanunverici bütün hallarda Konstitusiyada təsbit olunmuş əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını ön plana çəkir və bu hüquqların müvəqqəti məhdudlaşdırılmasının qanunvericilik aktlarında xüsusi qaydalarını müəyyən edir. Belə ki, «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin III hissəsində qeyd olunur ki, bu maddənin I hissəsinin 3-5, 8, 9 (texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə) və 10-cu bəndlərində nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirləri bu maddənin IV hissəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsində göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş əsaslar olduğu hallarda ƏAF-nin subyektləri hakimin qərarı olmadan insan və vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərini həyata keçirə bilərlər. Qanunverici belə hallara aşağıdakıları aid edir:

1. şəxsiyyət əleyhinə ağır cinayətlərin və ya xüsusilə təhlükəli dövləti cinayətlərin qarşısının alınması üçün telefon danışığına qulaq asıla, poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanıla, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiya çıxarıla, habelə insanlar güdülə bilər;

2. cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, cəzaçəkmə müəssisələrindən və ya həbsdən qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış keçirə bilərlər.

Bu qeyd edilən hallarda ƏAF-nin subyektləri həyata keçirilmiş tədbirlər barəsində 48 saat ərzində məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidirlər.

Ayrı-ayrı şəxslərin həyatı, sağlamlığı və mülkiyyətinə təhlükə yaranarsa, həmçinin hər hansı bir şəxsə zor işlədilməsi, hədə-qorxu ilə tələb etmə və hüquqazidd digər hərəkətlər tətbiq edilməsi təhlükəsinin aradan qaldırılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görülməsi zəruri olduqda, onların telefonu və ya digər danışıq cihazları ilə aparılan danışıqlara həmin şəxsin ərizəsi əsasında müvafiq ƏAF-nin subyekt tərəfindən qulaq asıla bilər.

Bununla yanaşı «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqi üçün aşağıdakı şərtlər müəyyən edilmişdir:

- Qanunla mühafizə edilən yazışma, telefon, poçt-teleqraf və digər rabitə üsulları ilə ötürülən məlumatların sirrinin qorunması, eləcə də mənzil toxunulmazlığı ilə əlaqədar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqinə ancaq cinayəti hazırlayan, törətməyə cəhd edən, törədən, həmçinin məhkəmə, istintaq və ya təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslər barədə məlumat toplamaq, habelə oğurlanmış əmlakı tapmaq, dəlillərin gizlədilməsinin və məhv edilməsinin qarşısını almaq məqsədilə tətbiq edilə bilər («ƏAF haqqında» Qanun, maddə 13, I hissə);
- Tətbiqinə ancaq nəticədə əldə olunacaq məlumatların cinayət işi üzrə sübut ola biləcəyini və axtarılan şəxslərin tutula biləcəyini güman etmək üçün kifayət qədər əsas olduğu halda icazə verilir («ƏAF haqqında» Qanun, maddə 13, I hissə).
- Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı ƏAF subyektlərinin müvəkkil edilmiş şəxslərində həmin tədbirlərin tətbiqinə dair qərar və özlərinin xidməti vəsiqələri olmalıdır («ƏAF haqqında» Qanun, maddə 13, II hissə).

Konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlərin məhkəmənin qərarı əsasında keçirilməsi üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyekt prokuror qarşısında vəsatətlə çıxış edir. Prokuror vəsatəti yoxladıqdan sonra, həmin tədbirin keçirilməsi barədə məhkəməyə təqdimat verir (CPM, mad. 446.1.3.).

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 446.2-ci maddəsinə əsasən vəsatətdə aşağıdakılar göstərməlidir:

- tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;
- tərtib edən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;
- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar törədilən, qarşısı alınan və ya xəbərdar edilən cinayət haqqında məlumatlar;
- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində kimin və hansı hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırıla biləcəyi;
- barəsində vəsatət verilən əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyinin əsaslandırılması;
- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi nəticəsində hansı nəticənin əldə edilməli olduğu və nə üçün həmin nəticənin digər üsul və vasitələrlə əldə edilməsinin mümkün olmaması;
- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin hansı müddətdə, harada və hansı üsullarla nəzərdə tutulduğu;
- əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və həmin nəticənin hansı üsulla rəsmiləşdiriləcəyi;
- əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinin kimə həvalə edilməli olduğu;
- məsələyə dair qanuni və əsaslı qərarın qəbul edilməsi üçün zəruri olan digər məlumatlar.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən materiallar vəsatətə əlavə edilməlidir. Həmin materiallar kifayət etmədikdə, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror və ya məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən hakim onların tamamlanmasını tələb etmək hüququna malikdir (CPM, maddə 446.4)

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 447.4-cü maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsi barədə məsələlərə qapalı məhkəmə iclasında hakim tərəfindən təkbaşına baxılır. Qapalı məhkəmə iclasında yalnız hakim, məhkəmə iclasının katibi, vəsatət vermiş şəxs və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən prokuror iştirak edirlər.

Məhkəmə iclası aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

- hakim məhkəmə iclasını açır, hansı müraciətə baxılmasını elan edir, məhkəmə iclası iştirakçılarının səlahiyyətlərini yoxlayır, onlara hüquq və vəzifələrini izah edir;
- vəsatət vermiş şəxs öz vəsatətini şifahi əsaslandırır, hakimin və məhkəmə iclasının digər iştirakçılarının suallarına cavab verir;

-ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror öz yekun sözündə məhkəməyə vəsatətin təmin və ya rədd edilməsini təklif edir (bu zaman prokuror özünün məhkəməyə göndərdiyi təqdimatdan imtina etmək hüququna malikdir);

- hakim vəsatətin təmin və ya rədd edilməsi barədə qərar çıxarır və onu iştirak edən şəxslərə dərhal elan edir.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 448.2-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar qərar çıxarıldıqda, məhkəmə bu Məcəllənin və «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəalarına əsaslanır.

Hakimin qərarında aşağıdakılar göstərməlidir:

1. qərarın tərtib edildiyi tarix, vaxt və yer;
2. hakimin soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;
3. vəsatət vermiş şəxsin və prokurorun soyadı, adı, atasının adı və vəzifələri;
4. qərarın mahiyyəti;
5. qərarın qüvvədə olma müddəti;
6. qərarın icra edilməsi həvalə edilmiş vəzifəli şəxs və ya orqan;
7. məhkəmənin möhürü ilə təsdiq edilmiş hakimin imzası.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə məhkəmənin qərarında qərarın tərtib edildiyi tarix, vaxt, yer, hakimin soyadı, adı, atasının adı, vəzifəsi, vəsatəti vermiş şəxsin və prokurorun soyadları, atalarının adları, vəzifələri, məhkəmənin möhürü ilə təsdiq edilmiş hakimin imzası, imtinanın növləri, habelə qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar göstərməli olan digər mühüm hallar öz əksini tapmalıdır.

Qəbul edilmiş qərarın surəti 3 gündən gec olmayaraq vəsatəti vermiş şəxsə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə dair vəsatətin rədd edilməsi barədə hakim tərəfindən qərar çıxarıldıqdan sonra məhkəməyə təkrar müraciətə müvafiq olaraq əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini təsdiq edən yeni hallar aşkar edildikdə yol verilir (CPM, maddə 448.8).

Konstitusion hüquqları məhdudlaşdıran tədbirlərin hamısının təşkili və həyata keçirilmə qaydası qeyri-aşkar olduğu üçün daxili normativ aktlarla tənzimlənir.

«Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilmə müddəti 6 aydan çox olmamalıdır. Bu müddətin axınına fasilə verilmir. Cinayət-Prosessual Məcəlləsində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin (CPM, mad. 445.1) həyata keçirilməsinə dair ibtidai istintaqa prosessual rəhbərliyi

həyata keçirən prokurora əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekt tərəfindən təqdim olunan vəsatətə əsasən məhkəməyə müvafiq qərarın çıxarılması barədə təqdimatın göndərilməsi və yaxud vəsatətin müdafiə edilməsindən imtina olunmasının müddətinə dair konkret göstərişlər yoxdur. Bu isə öz növbəsində cinayətkarlığa qarşı mübarizənin fasiləsizliyi, ardıcılığı, həmləliyi, səmərəliliyi, həmçinin qanunçuluğun təmin olunmasında müəyyən problemlərin, çətinliklərinin yaranması üçün şərait yaradır. Bir sözlə, aparılan araşdırmaların nəticələrinə əsaslanaraq, fikrimizcə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 444-448-ci və həmçinin 452-454-cü maddələrinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulur.

«ƏAF haqqında» Qanunun 12-ci maddəsinə əsasən, əməliyyat-axtarış tədbirləri ƏAF-nin səlahiyyətli subyektlərinin qərarları yazılı tapşırıqları və sorğuları əsasında həyata keçirilir. Lakin bu qərarların yazılı və şifahi qaydada qəbul edilməsinə dair qanunda göstəriş yoxdur və bu məsələləri qanunverici orqan əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin öhdəsinə verir (yəni, ƏAF-in idarə səciyyəli normativ aktları ilə müəyyən olunur). Bununla yanaşı, qeyd edilən maddənin II hissəsinə əsasən bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi barədə qərarda, yazılı tapşırıqda və rəsmi sorğuda belə tədbirin zəruriliyi əsaslandırılmalıdır. Bu maddənin III hissəsində qanunun 10-cu maddəsinin I hissəsinin 3-5, 8, 9 (texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyazan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə yaşayış yerinə münasibətdə) və 10-cu bəndlərində nəzərdə tutulmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi barədə qərarda bundan başqa aşağıdakılar mütləq qaydada öz əksini tapmalıdır:

1. müvafiq tədbir keçirmək təklifi verən əməkdaşın soyadı, adı, atasının adı və vəzifəsi;
2. haqqında tədbir keçirilməsi təklif edilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və ya obyektin təsviri;
3. müdaxilə xarakterli üsul və vasitələrin tətbiq olunması haqqında tələbi əsaslandıran faktlar;
4. adi təhqiqat üsulu vasitəsilə zəruri məlumatlar alınmasının qeyri-mümkünlüyünün əsaslandırılması;
5. müdaxilə xarakterli üsul və vasitələrin tətbiqinin nəzərdə tutulan müddəti;
6. tədbir keçirilməsi ilə əlaqədar əldə edilə bilən nəticə.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektlərinin əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili və taktikasını, onun nəticələrinin sənədləşdirilməsi və cinayət prosesində istifadə edilməsinə dair idarə səciyyəli normativ aktlarına, ƏAF sahəsində

qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinə, hüquq yaradıcılığı və qanunşünaslıq elminin əsaslarına, xarici dövlətlərin bu istiqamətdə təcrübəsinə və xüsusilə də qanunçuluğun təmin edilməsi prinsiplərinə söykənərək, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi ilə bağlı sənədlərin məzmunu da müxtəlif qaydada təsnif oluna bilər. Məsələn, nəzarət qaydasında mal alınması, nəzarətli göndəriş, cinayətkar qruplara və ya kriminogen obyektlərə daxil edilməsi, hüquqi şəxsin yaradılması kimi əməliyyat-axtarış tədbirləri əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektləri tərəfindən təsdiq olunmuş yazılı qərar əsasında həyata keçirilir. Bu sənədlərin prokuror və yaxud məhkəmə ilə razılaşdırılması tələb olunmur.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, cinayətkar qruplara, kriminogen obyektlərə daxil edilmə, hüquqi şəxsin yaradılması kimi əməliyyat-axtarış tədbirlərinin, həmçinin narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının nəzarətli göndərişinin tətbiqinə yalnız mütəşəkkil cinayətkar qurumlar tərəfindən hazırlanan və ya törədilən ağır cinayətlərin, habelə xüsusi təhlükəli dövləti cinayətlərin qarşısının alınması, həmin cinayətlərin açılması və onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar olaraq yol verilir.

Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili və həyata keçirilməsində belə bir mühüm halı nəzərə almaq vacibdir: obyektiv səbəblərdən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqini qeyri-mümkün edən şərait yarandıqda (qarşısı alına bilməyən fəvqəladə hadisə baş verdikdə, qarşısı alına bilməyən qüvvə manne olduqda və ya ictimai təhlükəsizliyə real təhlükə yarandıqda), belə tədbirlərin həyata keçirilməsi dayandırılır.

Vətəndaşların sorğusu, soraqlaşma, şəxsiyyətin eyniləşdirilməsi kimi əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsi mövcud əməliyyat vəziyyətindən asılı olaraq bilavasitə əməliyyat işçisi tərəfindən qərar çıxarılmadan həyata keçirilə bilər.

Bir sıra əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinin çoxmərhləli və mürəkkəb olmasını, onların keçirilməsində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin bir neçə subyektinin iştirakının zəruriliyi, belə tədbirlərin keçirilməsində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin bir çox metodlarından və bir sıra digər əməliyyat-axtarış tədbirlərindən istifadə edilməsini nəzərə alaraq, tədbirin keçirilməsinə dair qərardan başqa, tədbirin səmərəli keçirilməsi və tədbir iştirakçılarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri arasında qarşılıqlı işgüzar əlaqələrin yaradılması məqsədilə xüsusi tədbirlər planının hazırlanması vacib sayılır. Məsələn, mülki dövriyyəsi qadağan olunmuş əşyaların və predmetlərin beynəlxalq nəzarətli göndərişinin həyata keçirilməsi barədə qərar çıxaran əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səlahiyyətli subyektli tədbirlər planı hazırlayır və onun məzmunu şəraitdən asılı olaraq müşahidə, insanların güdülməsi,

telefon danışıqlarına qulaq asma, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması əməliyyat-axtarış tədbirləri, həmçinin iştirakçıların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi DTX, DİN və s. hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyətlə bağlı tədbirlər əhatə olunur.

Sualın sonunda onu da qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin səmərəli həyata keçirilməsi üçün əməliyyat aparatlarının əməkdaşları onların məzmun və mahiyyətini bilməklə yanaşı, ilk növbədə qanunvericilik aktları ilə onların təşkili və taktikasına verilən tələbləri yaxşı bilmələri və ciddi riayət etməlidirlər. Bu tədbirlərin həyata keçirilmə səbəb və əsaslarını, habelə şərtlərini dərk edib və rəhbər tutmaqla, onların həyata keçirilməsində cinayətkarlığa qarşı mübarizənin müxtəlif istiqamətlərində yüksək nəticələr əldə etmək olar.

NƏTİCƏ

Vətəndaşların konstitusion hüquqlarını məhdudlaşdıran tədbirlərin həyata keçirilməsi qanunverici tərəfindən müəyyən olunmuş səbəblər və əsaslar olduğu halda mümkündür. Qanunun 10-cu maddəsində bu tədbirlərin yalnız məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilməsi öz əksini tapsa da, qanunverici bu normada dəqiq müəyyən etmişdir ki, hansı hallarda bu tədbirlər məhkəmənin qərarı olmadan həyata keçirilə bilər və keçirilmiş tədbirlər barədə 48 saat müddətində ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidirlər.

Təcrübədə bu tədbirlərin tətbiq edilməsi ilə qarşıya qoyulmuş əməliyyat-taktiki vəzifələrin həll edilməsi əvəzsiz rol oynayır. Lakin bu tədbirlərin təşkili və taktikasını tənzimləyən idarədaxili normativ aktların qəbul edilməməsi bir sıra çətinliklər yaradır. Problemin həlli yolu bu normativ aktların tez bir zamanda qəbul edilməsindədir.

Tərtib etdi:

«DİO-nun ƏAF» kafedrasının baş
müəllimi, polis polkovnik-leytenantı

Salmanzadə Nurəddin